

Гедікова Наталя Пилипівна – доктор політичних наук, професор, декан факультету післядипломної освіти та роботи з іноземними громадянами Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 316.3:140.8

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ РЕГУЛЯТОРІВ У СУЧАСНОМУ ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналізуються основні соціокультурні регулятори, які впливають на процес формування світогляду українського суспільства. Розглядається смисловий зміст категорій «свідомість» і «національна свідомість». Визначаються глибинні духовно-культурні засади мотивації консолідації та єдності українського суспільства.

Ключові слова: світогляд, соціокультурні регулятори, українське суспільство, трансформаційні процеси.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ РЕГУЛЯТОРОВ В СОВРЕМЕННОМ ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Анализируются основные социокультурные регуляторы, которые воздействуют на процесс формирования мировоззрения украинского общества. Рассматривается смысловое содержание категорий «сознание» и «национальное сознание». Определяются глубинные духовно-культурные основы мотивации консолидации и единства украинского общества.

Ключевые слова: мировоззрение, социокультурные регуляторы, украинское общество, трансформационные процессы.

SOCIOPHILOSOPHICAL ASPECTS OF SOCIOCULTURAL REGULATORS IN THE MODERN PROCESS OF FORMATION THE WORLDVIEW OF UKRAINIAN SOCIETY

Analysis of the main socio-cultural regulators that affect the process of formation the worldview of the Ukrainian society. We consider the semantic content of the categories such as: "consciousness" and "national consciousness." Determines the depth of the spiritual and cultural bases of motivation of consolidation and unity of the Ukrainian society.

Keywords: worldview, sociocultural regulators, Ukrainian society, transformation processes.

У сучасній Україні трансформація торкнулася всіх сфер та інституційних структур. Однак, у спектрі даних тенденцій поки що не створено життєздатної моделі функціонування системи. Більше того, тенденції сучасного рівня розвитку нашої країни розкривають усі недоліки прискореної модернізації й реформування системи, які зумовлюють соціокультурний розкол суспільства, який переважно має свій прояв на рівні масової свідомості.

В Україні існує значний масив нових теоретичних і практичних досліджень з даної проблеми, що свідчить про її актуальність. В числі вітчизняних дослідників, які займаються вивченням даної проблеми, можна відзначити праці Ю. Бродецької [1], Н. Жулинського [2], А. Лисюка [3], В. Мадіссона і В. Шахова [4], А. Мережка [5], Л. Сокурянської [6] та ін. Проведені ними дослідження переважно торкалися загальних питань національних інтересів і духовно-культурних цінностей та орієнтирів українського суспільства, були спрямовані на теоретико-методологічний аналіз основних положень, орієнтовані на філософсько-соціологічний підхід в дослідженні проблеми, вивчення характеру процесу адаптації індивідуальної та масової свідомості до сучасної системи цінностей в умовах соціокультурної трансформації.

Метою даної статті є аналіз соціокультурних регуляторів у процесі формування світогляду індивідів в умовах сучасної трансформації української системи і визначення глибинних духовно-культурних засад мотивації консолідації та єдності українського

суспільства, які необхідно розглядати як головний чинник у досягненні ефективних результатів сучасного процесу модернізації.

Специфіка трансформаційних процесів, які охопили духовно-ідеологічний і соціокультурний рівень сучасного українського суспільства, полягає перш за все в тому, що до їх підгрунтя від початку були закладені загальнолюдські цінності, що стали ключовою передумовою і базисним орієнтиром у формуванні життєвих цілей для більшості населення країни. Відповідно, процес, що здійснюється у даному напрямку, висунув нові стандарти, що почало вимагати зміни у світогляді попередніх оцінок і створення елементів і структур нового світобачення з метою перетворення оточуючої людини реальності.

Як наукове поняття термін «світогляд» у філософській науці розкривається наступним чином: «Світогляд – система поглядів на світ і місце людини, суспільства і людства в ньому, на відношення людини до світу і до самої себе, а також відповідні цим поглядам основні життєві позиції людей, їх ідеали, принципи діяльності, ціннісні орієнтації [7, с.503]».

Грунтуючись на даному розумінні світогляду в аналізі структурних складових (елементів) духовно-ідеологічного і соціокультурного простору українського суспільства, перш за все необхідно основний акцент робити на вивченні свідомості, виходячи з того, що сама по собі свідомість – це «усвідомлення людиною себе як суб'єкта власних дій, потреб, інтересів, почуттів, думок, мотивів поведінки й ідеалів, свого становища в природному й соціальному середовищах [8, с.54]». Індивідуальна і суспільна свідомості є взаємно обумовлюючими і взаємно визначальними, відповідним чином, у своїй сукупності свідомість індивідів є комплексним відображенням свідомості певної соціальної спільноти.

Разом з тим, сукупність рис індивіда, групи або співтовариства, які виникли в процесі спілкування з представниками інших національних спільнот, [8, с.54] формують поняття «національна свідомість». У розумінні якої необхідно виходити з того, що це перш за все комплекс ідей і уявлень про історичну долю свого народу, його традиції, мову, культуру, територіальну приналежність, цінності й установки у відношенні до інших національностей, а також орієнтирах у питаннях власного внутрішнього розвитку в співвідношенні до всієї світової спільноти.

В осмисленні характерних рис національної свідомості необхідно виходити з того, що вона є свого роду одним із показників стану системи національних інтересів і пріоритетів, особливостей національно-культурної самоідентифікації, системи цінностей, менталітету української нації й народу, традицій національної культури і моралі, пізнавальної та просвітницької здатності країни.

Визначальним чинником у питанні формування в індивідів нового світогляду та критерію єдності українського суспільства є соціокультурна ідентичність і територіально-державна приналежність населення країни.

Основним чинником ідентифікації є соціальний простір, в якому індивід знаходиться. При цьому слід підкреслити, що проблема ідентичності «пов'язана не з критерієм «подібності», а насамперед, зі змістом спільної національної справи і з загальноновизнаною проекцією цієї справи. Не минуле пояснює майбутнє, а навпаки – проекція спільного майбутнього дозволяє прочитати і зрозуміти цю історію» [9]. З цього виходить, що для українського суспільства ключовою проблемою у даному питанні є соціокультурна ідентифікація.

На даному етапі ця проблема всебічно вивчається вітчизняними дослідниками. Їх думки сходяться в тому, що в умовах глибокої соціокультурної кризи, обумовленої тенденціями трансформаційних процесів в Україні, виникла проблема ідентифікації, яка пов'язана з пошуком нових ціннісних орієнтирів, світоглядних стандартів і норм соціального регулювання. У даному зв'язку зразками ключових чинників соціокультурної еволюції України стали, з одного боку, західні моделі, з іншого, – національна традиція.

Набуття ідентичності – це процес самопізнання і самовизначення особистості або певної соціальної спільноти. У даному зв'язку, виходячи з того, що «єдиним джерелом влади в Україні є народ» [10, с.4], виходить, що саме йому надається право на

самовизначення, яке ґрунтується на принципі консолідованої єдності нації, народу.

Складнощі, що виникають у процесі самопізнання і самовизначення, пов'язані з проблемою мікро- і макросоціальної самоідентифікації, що активізувалася на нинішньому етапі нашого розвитку. При цьому, беручи до уваги цей факт, необхідно констатувати, що саме загально значимі потреби та інтереси сприяють формуванню цілісності на всіх рівнях соціального простору, починаючи від окремої особистості й піднімаючись до рівня держави. При цьому, як справедливо зазначає В. Шилов, «якщо потребами нації є щось базове, пов'язане з самим буттям нації як самостійним суб'єктом, – мова йде про потреби у самозбереженні, безпеці, самореалізації, то інтереси виступають як засоби реалізації цих потреб. Потреби нації є більш усталеними, інтереси ж змінюються слідом за змінами самої нації, її можливостей, зміною ситуації на інтернаціональному рівні» [11, с.291].

Якщо оцінити потреби української нації, народу через порівняння їх історичної та сучасної сутності, то можна відзначити, що у нинішніх умовах культурно-світоглядної трансформації соціуму, незважаючи на те, що змінилися методи і способи їх реалізації, вони зберігають свій традиційний характер. А самі інтереси змінилися у відповідності із зміненими світоглядними установками і сенсами, при цьому зберігши своє соціальне призначення – об'єднання населення країни і національна єдність.

У науковому розумінні існує низка критеріїв, за якими пояснюється суть поняття «національні інтереси»: соціальний (що ґрунтується на соціокультурних аспектах ідентифікації спільноти), психологічний (на життєво необхідних інтересах і потребах), географічний (на регіональних, адміністративно-територіальних, міждержавних та інших принципах географічної діяльності) та інші. При цьому слід відзначити, що у практичній реальності всі ці критерії об'єднані в єдине ціле. Так, українські вчені В. Мадіссон і В. Шахов, які займаються вивченням даної проблеми, відзначають, що «під національним інтересом розуміється реальна причина дій нації та держави, спрямованих на виживання, функціонування і розвиток, або, іншими словами, сукупність національних цілей і базових цінностей, що відіграють важливу роль у стратегії й тактиці національної безпеки. Національний інтерес – це інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізується через політичну систему, він поєднує інтереси кожної людини, інтереси національних, соціальних, політичних груп та інтереси держави» [4, с.76].

Одним із важливих чинників становлення і розвитку національної самосвідомості як на груповому, так і на індивідуальному рівнях, формування норм і способів діяльності та поведінки людей в умовах соціокультурного простору, що постійно змінюється, є духовно-культурна сфера. Саме система духовно-культурних цінностей є ядром внутрішньої енергії, центром внутрішньої опори і сенсу життя як для кожної окремої людини, так і для соціуму в цілому. Саме під їх впливом у індивідів формується світорозуміння і саморозуміння, які визначають напрям не тільки їх потреб та інтересів, але й мотивують їх активність.

До зміни підвалин українського соціокультурного простору привело те, що Україна, здійснюючи на сучасному етапі модернізацію всіх структурних складових систем і вирішуючи масштабні національні завдання, ґрунтується, з одного боку, на власній історично сформованій ціннісно-нормативній системі, а з іншого боку – на загальноєвропейській.

Процеси, що відбуваються в останній час, підвели український народ до усвідомлення того факту, що саме віра є підвалиною етнічного самозбереження, національного духу і духовної єдності нації, народу.

Як відомо, без віри та дій неможливо втілити жодної ідеї в життя. Чудово з цього приводу висловився відомий український полеміст кінця XVI – початку XVII століть І. Вишенський: «Наша істинна віра є та, яку брами пекельні не перемогли й перемогти не можуть. Наша істина віра є та, яку блиск світу цього звабити не може. Наша істина віра є та, яку страх бід і розмаїтих страждань та смертей устрашити не може» [12, с.33]. Між тим, цей процес уявляється неможливим без затвердження у масовій свідомості українських громадян універсальної (загальнолюдської) системи цінностей, яка спирається на вищі духовні та моральні засади вітчизняної й світової спадщини, відродження досягнень національної

духовної культури, формування нової системи ціннісних орієнтирів та ідеалів, усвідомлення духовного самовизначення.

Саме ці фактори визначають пріоритети й орієнтири як кожного індивіда, так і соціуму в цілому, забезпечують розвиток духовності, інтелектуального потенціалу українського народу, його єдність і злагоду, розширюють соціальну самостійність та ініціативу, регулюють поведінку особистості й суспільства.

Разом з тим, роблячи основний акцент на вірі, слід зазначити, що як життєва установка, притаманна кожному індивіду, вона природно і традиційно знаходиться у прямій залежності від його можливостей, можливостей соціуму і людської цивілізації, здатних забезпечити йому оптимальні умови для життєдіяльності, самореалізації та саморозвитку. Поряд з цим, в процесі культурно-світоглядної трансформації українського соціуму, який ґрунтується на сучасній системі загальнолюдських цінностей та ідеалах демократії, актуалізувалася проблема віри як духовно-релігійної константи, що об'єднує протягом багатьох століть українське суспільство і є для нього загально значимою цінністю.

Для українського суспільства (як і для всієї європейської цивілізації в цілому) системостворюючим чинником є християнство, яке заклало змістостворюючі підвалини моральних і етичних цінностей та ідеалів. Такі духовні начала як добро, правда, любов, милосердя, честь, гідність, відповідальність, обов'язок, совість тощо, через розумне усвідомлення їх життєвої істини стають головним завданням і сенсом індивідуального, суспільного і державного буття, міжособистісного спілкування і нормою поведінки.

Отже, виходячи із викладеного, можна констатувати, що соціокультурні регулятори, які впливають на процес формування світогляду українського суспільства в значній мірі обґрунтовують істини та ідеали людських відносин і виступають в якості основоположного та мотивуючого критерію у процесі консолідації та єдності українського суспільства, вироблення стратегії розвитку держави й її діяльності на міжнародній арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бродецкая Ю. Ю. Социокультурные аспекты трансформации социального сознания: теоретико-методологический анализ / Ю. Ю. Бродецкая // Вісник Одеського національного університету. — Одеса, 2007. — Т.12. — Вип. 6: Соціологія і політичні науки. — С. 56-62.
2. Жулинский Н. Украина: испытание свободой, или Чем обусловлен прогресс нации / Н. Жулинский // Зеркало недели. — 2004. — № 38 (513). — 24 с.
3. Лысюк А. Евроатлантические и европейские перспективы Украины, или «долгая дорога в дюнах» (21 января 2008 года) [Электронный ресурс] / А. Лысюк. — Режим доступа: http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=11925.
4. Мадіссон В. В. Сучасна українська геополітика : навч. посібник [для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл.] / В. В. Мадіссон, В. А. Шахов. — К. : Либідь, 2003. — 176 с.
5. Мережко А. Сон разума: украинский национализм как идеология («Politics.in.Ua», Украина) [Электронный ресурс] / А. Мережко. — Режим доступа: <http://www.pickalov.narod.ru/index.html>. 17.04.2007.
6. Сокурянская Л. Г. Ценностное поле личности как ее новое социокультурное измерение / Л. Г. Сокурянская // Вісник Одеського національного університету. — Одеса, 2007. — Т.12. — Вип. 6: Соціологія і політичні науки. — С. 483-491.
7. Философия : энциклопедический словарь / [под ред. А. А. Ивина]. — М. :Гардарика, 2004. — 1072 с.
8. Національна свідомість – гідність – невід'ємні атрибути націотворення в Українській державі // Вівчарик М. М. Українська нація: шлях до самовизначення : (Монографія) / Вівчарик М. М., Панченко П. П., Чмихова В. І. — К. : Вища шк., 2001. — Розд. 2. — С. 45-60.
9. Україна шукає свою ідентичність[Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/print.php?part=dialog&id=2>.

10. Конституція України. Закон України «Про Державний Гімн України». — К.: Видавничий дім «Скіф», 2006. — 48 с.
11. Шилов В. Н. Национальная идея России: методологические аспекты / Н. В. Шилов // Социально-гуманитарные знания. — 2001. — № 3. — С. 289-302.
12. Вишенський І. Твори / І. Вишенський. — К.: Вид-во художньої літератури «Дніпро», 1986. — 247 с.

Добролюбська Юлія Андріївна – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 165.6 +930.1

ІСТОРИЧНА ОСВІТА ТА СИНТЕТИЧНІ ТЕНДЕНЦІ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

Надається огляд стану розробки теорії філософії історії у вітчизняній та світовій практиці. Встановлюється, що історико-філософський аспект філософії історії розроблений у науковій літературі достатньо широко. Разом з тим історичне дослідження як когнітивна діяльність в рамках різних соціокультурних контекстів, типів наукової раціональності та стилів історичного мислення поки ще не стало предметом філософського осмислення.

Ключові слова: типологія, типологізація, домінанта дослідження, системний підхід, цивілізаційний підхід.

ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И СИНТЕТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ ФИЛОСОФИИ ИСТОРИИ

Предлагается обзор состояния разработки теории философии истории в отечественной и мировой практике. Установлено, что историко-философский аспект философии истории разработан в научной литературе достаточно широко. Вместе с тем историческое исследование как когнитивная деятельность в рамках разных социокультурных контекстов, типов научной рациональности и стилей исторического мышления до сих пор не стало предметом философского осмысления.

Ключевые слова: типология, типологизация, доминанта исследования, системный подход, цивилизационный подход.

HISTORICAL TRENDS IN EDUCATION AND SYNTHETIC PHILOSOPHY OF HISTORY

It is offered the review of the state of readiness of theory of philosophy of history in native and world practice. It is set, that the historical and philosophical aspect of philosophy of history is worked out in scientific literature widely enough. At the same time historical research as cognitive activity within the framework of different social-cultural contexts, types of scientific rationality and styles of historical thought until now did not become the object of philosophical comprehension.

Key words: typology, typologisation, research dominant, system approach, civilization approach.

Постановка проблеми. Серед основних елементів соціального знання та існуючих соціальних відносин завжди особливе місце посідало знання про минуле. При цьому, на відміну від спеціалізованого та породжуваного наукою історичного знання, знання про минуле – це вся сукупність уявлень про минулу соціальну реальність, яка породжується всіма видами соціальних суб'єктів в найрізніших символічних універсумах.

Аналіз досліджень і публікацій. Основним блоком наукової літератури є праці, присвячені осмисленню синтетичних тенденцій в сучасній філософії історії. Сама ідея міжпарадигмального синтезу в філософії історії ще нова та не отримала розгорнутого обґрунтування в науково-дослідницькій літературі. Однак її постановку можна знайти в